

Ngā Tirohanga a ngā Wāhine Māori mai Moananui a Kiwa mai hoki ki te Rangahau Ira Mate Pukupuku ki te Whare Tangata

2024 Whārangī Pārongo Tūhono

Tēnā koe,

He rōpū ngaio hauora me ngā pou rangahau e whai ana ki te karanga atu ki a koe ki te kōrero tahi ki te talanoa rānei kia uiuihia ki roto i te ako i ngā tirohanga a ngā wāhine Māori mai Moananui a Kiwa mai mō:

- Te rangahau ira mate pukupuku ki te whare tangata, me;
- Aromātai tīpako mō te huakita e karangahia ana ko te *P. somerae* me ngā raupapa mō te pH kia kitea ake ai mena he tohu ērā mō te ira mate pukupuku ki te whare tangata.

He nui ake te tūpono noa ka pāngia ngā wāhine, Māori mai, Moananui a Kiwa mai ki te ira mate pukupuku ki te whare tangata. E whai ana mātou ki ngā take e pēnei ai me te rapu huarahi kia kitea wawetia te mate pukupuku.

Ko te whārangī pārongo tūhono nei e hora ana i ngā take ka whāia e tēnei ako, he aha hoki ngā whāinga o te urunga ki te ako, he aha ngā hua me ngā tūraru ki a koe ā, he aha hoki āmuri o te mutunga o te ako.

Ka noho tahi mātou ki te taki haere i tēnei pārongo me ō pātai ahakoa he aha. Kahore e whai ana kia tatū mārika o aronga iāia tonu nei ki te uru mai ki te ako nei. I mua atu i tō tohu pēhea nei āta kōrero atu mō te ako nei ki ētahi atu pērā ki ō whanaunga, ki o hoa ki tō rōpū hauora rānei.

Mena ka oti ake iā koe kia tūhono ka whiwhi koe ki tētahi whārangī pārongo tūhono

he kawē māu ki te kāinga me te whārangī whakaae hei moko mā tō tohu.

He mea tūturu taku uru ki tēnei ako?

Kei a koe ake te tohu ki te uru ki tēnei ako.

Mena kāhore koe e hiahia ana kia uru, hore kau atu he take hei rapu ā, e kore anō hoki e raru tō whiwhinga manaaki hauora āmuri atu. Mena ka whai koe kia uru atu katahi ka hurihia o aronga e tāea noa tō puta mā tō tuku karere mai ki a mātou.

He aha te aronga o tēnei ako?

Ko te aronga o tēnei rangahau he whai kia mārama ki ngā tirohanga a ngā wāhine, Māori mai, Moananui a Kiwa mai, mō ngā momo tīpako ka tangohia mai i te whare tangata kia tirohia mena ka tāea te tautohu wawe i te ira mate pukupuku ki ērā whēkau. Ko ngā hua ka puta mai i te ako nei ka whai kia mārama ake ngā rangahau ira mate pukupuku o te whare tangata āmuri ake nei kā huri ki te mātai huakita, ki ngā muku, tīpako toto, me te rokiroki i ngā tīpako pūtautau. Ko tā mātou e manako nei kia kitea he huarahi hei aromātai i te ira mate pukupuku o te whare tangata e puta he aronga ki te ira wahine. Ko te ira he kāhui o ngā taiaroaro, pēnei i te huakita ka piri ki ngā motuhake o te tinana o te ira tangata. Mena ka poka kē tēnei āhua ka tahi ka puta noa kō te māuiui.

He aha tā tātou whai mā te ako nei?

Ka karangahia atu ngā wāhine Māori mai, Moananui a Kiwa mai, ki te kōrero ki te talanoa rānei me tētahi pou rangahau (ngā uiui takitahi noa).

Tērā pea ka hiahia koe ki te haere mai me tētahi, ētahi rānei, pou tautoko.

Ka whiwhi mana mātou kia rongo atu ki o tirohanga mō te rangahau ira mate pukupuku ki te whare tangata mā te:

- Rongo ki o whēako me ngā ratonga hauora me ngā maimoatanga o tata ake nei
- O tirohanga mō te rangahau me ngā momo mātaitanga ka tukua ki roto o te rangahau
- O aronga mō te hono whai kiko atu ki wāhine Māori mai, Moananui a Kiwa mai, mō te ako ira mate pukupuku ki te whare tangata
- O aronga mō te penapena toto me ētahi atu pūtautau mō ngā rangahau mate pukupuku o tua atu
- O aronga kia pēhea te takoto o ngā pātai mō tō hauoranga me tō taioranga
- O aronga mō te penapena koiora pūtautau hoki. Koia ēnei ko ngā hātepe mō te kohinga me te penapena hei rangahau āmuri ake.

Ko wai ka āhei kia uru mai ki te ako?

Ka pōwhirihiā koe kia uru mai ki te ako nei mena:

- He wahine Māori, Moananui a Kiwa rānei 18 tau kō atu rānei
- Noho ki Tāmaki
- Ki roto o ngā marama tekau mā rua kua pahure kua:
  - Pokaina hei tango i te whare tangata kua pāngia ki te ira mate pukupuku whare tangata nā tētahi atu take rānei
  - E aro mātaihia ana rānei koe i muri mai i tō taenga kia kite i te rata mō te toto rere

ROIMATA TIPENE
Research Manager (*Ngāpuhi, Ngāti Wai*)

ANASTACIA OLOAPU
Pacific Research Assistant

KAZMAIRE BAUTISTA
Research Assistant

Me aha ake au?

Ko ngā uiui e tika ana kia oti i waenga i te tahi me te rua haora ā, kia hāngai ki te wā, ki te wāhi hoki e tau ai ki a koe. Ka tāea te uiui ki te wahanga haumanu o te hōhipera ki tētahi atu wāhi pērā ki tōu ake kāinga. Mēnā ka hiahia ka tāea te hono mā te hui topa.

E tāea te uiui ki roto i te reo Māori, ki te nuinga o ngā reo o te Moananui a Kiwa, ki te reo Pākehā; tohua mai ko tēhea reo e tau ai ki a koe. E tāea te tohu mātanga reo hei āwhina. E āhei ana koe ki te whai hunga tautoko i a koe mō te uiui. Ka tohua he kai me te inu timotimo mō te uiui ā-kanohi.

Ka wātea koe ki te whiwhi i tētahi pūrongo rāpopoto o ngā hua o te ako i mua atu i te urunga atu ki te ako.

He aha ngā tūraru me ngā hua o te ako nei?

E mārāma ana mātou ko te take hauora nei he mea uaua ki ētahi tāngata ā, tērā pea ka pāmamae koe ki waenga ki muri rānei o te matapakī. E āhei ana koe ki te hiki ki te poro rānei i te uiui ahakoa te wā ā, ki te ārai atu ki ngā pātai kāhore e tau ana. Kei a mātou he rārangi mō ngā tūmomo āwhina hei toha ki ngā tūhono mena ka whai ki te kōrero tahi ki te tangata i ngā wā o te uiui āmuri atu rānei.

Ko ngā hua o tenei ako ka puta mai i ngā uiui nei hei pārongo mō ngā rangahau o āmuri ake nei mō te ira mate pukupuku whare tangata. Me pēhea hoki te tohu kia tūturu te whiwhi o ngā wāhine Māori mai, Moananui a Kiwa ki ngā hua mai i te rangahau erangi kia hāngai kia tūturu mārika te ahurea o taua rangahau.

Kahore he utu mō tō urunga atu ki te ako nei. Hei tautoko ake ki tō urunga ki te rangahau nei ka whiwhi koe ki tētahi koha (he tohu mō te \$50.00) hei whētai ake mō tō mātou aronga. Ko ngā utu mō o harērē me ngā tūnga waka ka tāea te tohu te huarahi hei utu i ā koe me o hunga tautoko.

Ka ahatia tōku ake pārongo?

I ngā wā o te ako nei ka huri ngā pou rangahau me ētahi atu o ngā pou āwhina ki te hopu pārongo mōu ake me ērā ka tukuna atu e koe ki a rātou. Ka hangāia he rīpene ā-reo mō te uiui.

Ko te hunga ānake e kawē ana i tūranga pou rangahau me rātou kua tohua ki ngā tūranga āwhina i te ako nei ka āhei ki te toro atu ki aua rīpene hopu reo. Ka tāhia ngā kōrero mai i aua rīpene me te muku katoa a te wā e oti ai te tātari.

Ahakoa hoki te whai kia noho matatapu te wahanga ki a koe e kore rā e noho tūturu mārika ahakoa te puta pārongo uhingaro mai. Ahakoa atu he iti noa te tūraru o te hunga ka toro pokanoa ki tō pārongo.

PĀRONGO TAUTOHU

Ko te pārongo tautohu ko aua raraunga e hono mārika atu ai ki a koe (arā ko tō ingoa, tō rā whānau, tō kāinga noho rānei). Ko ēnei tāngata ka whai wāhi atu ki tō pārongo tautohu:

- Ngā pou rangahau (tokoono te maha).
- Ko te pou tautoko o Te Whatu Ora, Ngā Rōpū Matatika, ngā rāngai kāwana o Aotearoa, o tāwāhi rānei, mena ka arotakehia te ako, te wāhi ako rānei. Ka whāia aua arotake hei mātai kia tau te haumarū o ngā tūhono, e hāngai ana te ako ki te huarahi tika me te tōtika o ngā raraunga kua kohia.
- Ko te matatohu o tō tuku whakaae me ngā pārongo mai o tō uiui ka puritia ki te Whare o Te Whatu Ora ki Waitematā mō te wā o te ako. Ka oti te ako, ka puritia kia haumarū mō ngā tau tekau. Āmuri atu, kā murua. Ka tukuna he karakia a taua wā.

PĀRONGO UHINGARO

Ka puta kau ake ngā hua o te ako ā pūrongo ā takotoranga rānei tērā pea ka tohua ake ngā takitaki mai o ngā uiui. Kia mōhio mārika mai koe **e kore e puta ngā pārongo kai** whakaatu ake i a koe, pērā ki tō ingoa, ki tō rā whānau rānei ki roto o ēnei pūrongo tānga pukapuka rānei.

RANGAHAU WĀHEKE ME O PĀRONGO

E kore e puta o pārongo ki roto o ētahi atu rangahau.

OU AKE TIKA TŪĀPAPA

Kei ā koe te tikanga ki te tonu mō tētahi tauira tauwhaituhi mai i o uiu kei ngā pou rangahau e pupuri ana. Kei a koe anō hoki te tikanga ki te tonu kia takahurihia ngā pārongo kāhore e rite ana ki a koe.

MANA MOTUHAKE RARAUNGA MĀORI

Ko te mana motuhake raraunga Māori he tiaki kia haumarua ngā pārongo ngā akoranga rānei mō ngai Māori, mai i a ngai Māori rānei. E mārāma atu ana mātou ki te taonga o te raraunga kua kohia mō te ako nei. Hei whai kia tūturu te tiaki o te taonga nei kua kōkiri atu mātou ki ngā mātanga arataki Māori o te ako mō te kohinga, te mana pupuri me te mahi i te raraunga o te ako.

Ka pēhea āmuri o te ako ki te huri kē rānei i ōku aronga?

E āhei ana koe kia puta mai i te ako nei ahakoa āhea mā tō tuku karere ki tētahi o ngā pou rangahau. Kei te pito o raro nei me tō whārangi whakaae.

Mena ka puta atu koe, ka mutu te kohi pārongo a te kāhui ako mai i a koe. Kia mōhio ake koe, e tāea te muru i o pārongo i waenga o ngā wiki e rua mai o tō uiui, ā ka tīmata te tātari ā, e kore hoki e tāea te tango mai i te raraunga.

Ka tāea taku whiwhi ki ngā hua o te ako?

Ka wātea atu he rāpopotonga o ngā hua o te ako ki a koe. He whiriwhiri tahi ki a koe me rātou e hiahia koe kia uru mai mō tētahi wā hei noho ā-tinana kia rongu ki ngā hua.

E tāea noa aua kōrero kia reo Māori, te nuinga o ngā reo o te Moananui a Kiwa, reo Pākehā rānei; tohua mai te reo ka hiahia e koe.

E tāea ano hoki te tohu mātanga reo hei tātaki mō aua hua ki a koe mena koe ka hiahia me te putanga o ngā hua ki runga o te Ipurangi a Te Whatu Ora ki Waitemata ki waenga o te tau 2024.

Ko wai e utu ana i te ako?

Ko te utu mō te ako ka anga mai i te Ara Oranga Māori o Te Whatu Ora (Rāngai Whanake me te Auaha). Ko ngā pou rangahau mō te ako nei e pupuri tūranga ki roto o Te Whatu Ora.

Nā wai te ako i haratau?

He take tārewa nā Te Rōpū Matatika Hauora 16657 me te Hauā ki ngā rohe.

Ko wai tāku hei toronga atu mō ngā pārongo, aku āwangawanga rānei?

Mena he pātai, he āwangawanga, he amuamu rānei āu mō te ako ahakoa te wā, toro atu kia:

Roimata Tipene, Pou Tātaki Rangahau

P: 021 415 266

E: roimata.tipene@waitematadhb.govt.nz

Mena ka hiahia koe ki te whai atu ki tētahi atu tangata kahore e herea ana ki te ako, e āhei ana koe ki te toro atu ki te māngai motuhake hauora me te hauā mā te:

P: 0800 555 050

E: advocacy@advocacy.org.nz

W: www.advocacy.org.nz

E āhei ana hoki koe ki te toro atu ki te rōpū matatika hauora me te hauā nā rātou nei te mana i tohu ki te ako nei mā te:

P: 0800 4 ETHIC

E: hdecs@health.govt.nz

Mō ngā taituarā hauora me te ahurea Māori tēnā toro atu – He Kāmaka Waiora Ratonga Hauora Māori mā te:

P: (09) 486 8324 ext 43553

M: 021 822 576

Mō ngā taituarā hauora me te ahurea Moananui a Kiwa tēnā toro atu – Te Ratonga Tautoko Ahurea me ngā Take Whānui ki Waitematā mā te:

P: (09) 837 8836 ext 6836

M: 021 225 0016

For more info, scan to visit our study website:

Te Whatu Ora
Health New Zealand